

” לקחת מהחינוך את הפנטזיה; לקחת את נשמתו ”

פרופ' אדיר כהן מלווה את מערכת החינוך במשך עשרות ספרים שבהם הוא מפתח גרסאות שונות של חינוך רדיקלי - חינוך המבקש לסייע לכל תלמיד להתפתח ולתת לחייו משמעות. כמו "המחנכים הגדולים" שקדמו לו הוא מנסה להזכיר למערכת החינוך מה זה חינוך

יורם הרפז



פרופ' אדיר כהן: "תסתכל על כיתה רגילה ונסה למצוא בה אחדות. לא תמצא"

הפגישה הראשונה עם פרופ' אדיר כהן התנהלה בבית החולים אלישע בחיפה, שם הוא החלים מפציעה. הוא הגיע לבית החולים לאחר שצעד, כנראה להוט מדי, לקראת ספר על מרף בספרייה באוניברסיטת חיפה, נפל ונקע את קרסולו ("עכשיו הקרסול שווה משהו. דחפו לו מתכות יקרות"). בשבועות שבהם הוא נכלא בחדר ליחיד בבית החולים הוא כתב רומן ("עד כה כתבתי תשעה רומנים"). הפגישה השנייה התנהלה בביתו על הכרמל בחיפה. מדי פעם, בתשובה על שאלה

שהפניתי אליו, הוא הלך ("החלמתי כמעט לגמרי") לקיר עתיר מדפים, שלף משם שניים-שלושה ספרים והשליך אותם על השולחן בסלון: "התמודדתי עם השאלה שלך בספרים האלה". ספרים – ספרים שהוא קורא וספרים שהוא כותב – הם החיים של פרופ' אדיר כהן. אבל ספרים אינם המטרה; המטרה היא ללכוד את החיים מחוץ לספרים, להבין את החוויה האנושית ולהתפתח. כך שאדיר כהן אינו הומיאקדימיקוס טיפוסי – עבד נרצע של פרסומים, עכבר ספריות וארכיונים,

אסיר עולם של דיסציפלינה אחת. הוא כותב פילוסופיה, פסיכולוגיה, ספרות וחינוך, ומערבב את התחומים. חשוב לו להתפתח, והוא מתפתח עם כל ספר שהוא קורא – כותב. זו גם בתמצית מטרת החינוך בעיניו: מטרת החינוך היא מטרת החיים – להיפתח, להשתנות, להתפתח. כאשר ערמת הספרים על השולחן בסלון גדלה לממדים מעוררי השתאות, אני שואל את כהן כמה ספרים הוא כתב וערך. "אולי מאה. בעצם זה מתקרב ל-120". **בוויקיפדיה כתוב 138. בכל שנה**

שניים-שלושה ספרים בממוצע. הספק נאה. על ספריו של ג'ון דיואי, שהרבה לכתוב, נאמר ש"זמן כתיבתם בזמן שרבוטם". כלומר, כדי לכתוב את הכמויות שכתב, הוא כתב כל הזמן; לא היה לו זמן לעצור ולחשוב וגם לא לעשות דברים אחרים. איך אתה מספיק לכתוב ולערוך כל כך הרבה? "סדר יום. כבר עשרות שנים אני מתייצב לשולחן העבודה שלי בשעה ארבע לפנות בוקר ועובר ללא הפסקה עד עשר בבוקר. אחר כך הרצאות, פגישות ומנהלות למיניהן. אתה שומע את כל הטלפונים האלה? כולם



בענייני מנהלות. בין לבין ואחר כך אני משתרל לכתוב עוד משהו".

והכול בעט בדוריו.

"כן, אני זקוק למגע הישיר עם העט. גם על מכונת כתיבה לא כתבתי. אני כותב בעט ומישהו מקליד עבורי".

• • •

הוא נולד ב־1937 ברחובות בבית החולים ע"ש פרויד ("אולי גם לכך יש משמעות כלשהי"). על המוגנית שלקחה אותו לבית הוריו בראשון לציון נורו כדורים. אביו

זמננו ואת כתב העת "מתוריקה" עם פרופ' אשר ריבלין.

1967 הייתה שנה מכריעה בחייו האישיים של אדיר כהן: הוריו נפטרו באותו שבוע. הוא הרגיש שאינו יכול להישאר בארץ, ונסע לארצות הברית לעשות דוקטורט באוניברסיטת ניו יורק (NYU). הוא נחת בלי כוונה אל המסיבה הגדולה של שנות השישים. השנים הללו עיצבו במידה רבה את השקפת עולמו החינוכית בפרט ואת השקפת עולמו ככלל.

"האוניברסיטה של ניו יורק ממוקמת

"צריך לשאול את השאלות הרציניות של חיינו ולא 'שאלות למבחן' שיש עליהן 'תשובה נכונה'. אני רוצה שתלמידים ומורים יפיקו מ'החומר' את השאלות העמוקות, הכואבות לעתים, שמצריכות התמודדות רצינית"

היה איש חינוך. לפני שהאב השתקע בארץ והתמסר לחינוך העברי הוא הקים את מערכת החינוך היהודי בדרום אפריקה. בארץ הקים את "גימנסיה בנימינה" בראשון לציון, שקדמה ל"גימנסיה הרצליה" בתל אביב. בזקנתו הלך ללמד במעברות. הוא רצה שגם בנו יהיה איש חינוך.

אדיר כהן הנער חזר לרחובות כדי ללמוד שם בבית ספר תיכון הומניסטי, ולמד אצל מורים בלתי נשכחים, ביניהם ס' יזהר ואשתו נעמי יזהר. הוא קפץ כיתה, סיים את לימודיו בבית הספר בגיל 17 ונסע לירושלים ללמוד חינוך בסמינר ע"ש דוד ילין וספרות ופילוסופיה באוניברסיטה העברית. הוא למד אצל מרטין בובר, ארנסט סימון, קרל פרנקנשטיין ומחנכים גדולים אחרים. באותה שנה כתב את ספרו הראשון "חילות ישראל ומלחמותיהם בעבר ובהווה". בן־גוריון כתב את ההקדמה. בצבא היה העורך של הוצאת הספרים "מערכות", וכתב כמה ספרים וביקורות ספרות לעיתוני בוקר. לאחר השירות הצבאי פנה להוראה בסמינר שיין בפתח תקווה ואחר כך בסמינר לוינסקי בתל אביב. משם המשיך להכשרת מורים באוניברסיטת תל אביב, שם גם הקים בהנחייתו של פרופ' אלכסנדר דושקין את המרכז לחינוך יהודי בתפוצות במכון ליהדות

בית הספר לחינוך של אוניברסיטת חיפה במשך עשרים שנה, הקים את המרכז לספרות ילדים ואת כתב העת "עיונים בחינוך", ופיתח תחום חדש – ביבליותרפיה. גם כיום, בגיל 75, הוא לא מפסיק לכתוב, להשתתף בהקמה ובניהול של מפעלי תרבות שונים, ולהתפתח.

• • •

היית במוקד ההתפוצצות של שנות השישים ושבת לארץ.

כן, שם על קירות האוניברסיטה הייתה כתובת ענקית School is Shit, וכל המוסכמות נפרעו כזו אחר זו, וכאן הכול עמד.

לא בדיוק. הדי שנות השישים הגיעו לכאן בשנות השבעים. משה כספי יצר את החינוך הפתוח, צבי לב כתב באהדה על החינוך הרדיקלי וגם אתה תרמת את חלקך. כך שגם בשלולית החינוכית שלנו הייתה איזו תפיסה.

נכון, אבל שם זו הייתה תנועה, וכאן האנשים שהזכרת פעלו ביחידות. לא נוצרה מסה קריטית שהשפיעה על הכיתות ובתי הספר.

גם שם לא. בתי הספר הפתוחים באמריקה נסגרו די מהר. כיום, המישים שנה אחרי, החינוך האמריקאי שמרני יותר מהחינוך שלנו.

כאשר ראיתי שהרעיונות הרדיקליים הממוקדים בהתפתחותו של היחיד אינם עוברים את מפתן הכיתה – בארצות הברית,

"תסתכל על כיתה רגילה ונסה למצוא בה אחדות. לא תמצא. לא רק שחלק גדול מהילדים בכיתה ממוצעת סובל מליקוי למידה וחלק סובל מהפרעות רגשיות, גם הילדים ה'תקניים', ה'אחידים', שונים זה מזה. הכיתה מתפרקת ליחידים"

בישראל ובמקומות אחרים – ויתרתי על התווה לשינוי מערכתי כולל והתחלתי להלך בקטנות, לנסות לשנות את ההוראה פה ושם באמצעות ספרי לימוד מסוג חדש, פילוסופיה לילדים, הוראה דיאלוגית וביבליותרפיה.

עברת ממלחמה טוטלית למלחמת גרילה.

הרי תמצית החינוך הרדיקלי היא הליכה אל היחיד, אז במקום לחולל שינוי מערכתי מלמעלה למטה פיתחתי דרכים להגיע אל היחיד על ידי הוראה של "אנחנו לומדים ביחד" במקום הוראה של "אני מלמד אותך". אני זוכר שבשלב הטוטלי, במונחים שלך, שמשון שושני ואני עשינו תכנית לשינוי מבני של כל מערכת החינוך והלכנו אתה לשר החינוך יצחק נבון. הוא חיבק אותנו בחום ואז ידענו שדבר לא יצא מזה.

שושני נפרד ממך והלך בכיוון הפוך. הוא לקח את מערכת החינוך ליתר אחידות, להיערכות לבחינות לאומיות ובינלאומיות. תסתכל על כיתה רגילה ונסה למצוא בה אחידות. לא תמצא. לא רק שחלק גדול מהילדים בכיתה ממוצעת סובל מלקויות למידה וחלק סובל מהפרעות רגשיות, גם

לגעת בנפשו של כל ילד – אבל התמונה הכללית מדכרבת. החינוך צריך לתת ליחיד פנים ועיניים ולאפשר לו למצוא את עצמו. החינוך צריך להעלות את השאלות הגדולות, הפילוסופיות, ולאפשר לתלמידים להתמודד אתן ולהתפתח. החינוך צריך לחסן את התלמידים נגד כל סוגי שטיפות המוח הלאומיות והמסחריות באמצעות חשיבה ביקורתית.

אתה רואה בדמיוןך ילדים יושבים במעגל על השטיח ומתפלספים בהנחייתו של מורדה־פילוסוף.

כן בהחלט. קבוצת הילדים היא רבי־גילית, הזמן גמיש, אין בחינות וכל ילד מטופל. בית הספר מתחלק לכמה מחלקות – מחלקה פילוסופית, מחלקה אמנותית, מחלקה טיפולית. וכל המחלקות משולבות זו בזו

"אפשר לומר שנולדתי לביבליותרפיה. בעליית הגג שלנו בראשון לציון אבי היה מקריא לי סיפורים וספרים בעברית ובאנגלית, שהיו לעתים הרבה מעבר להבנתי. אני שוכב לצדו על השטיח והוא מקריא לי, ילד בן חמש, את 'רשומות מועדון הפיקוויקים' של דיקנס"

ותלמידיהן ומוריהן משתפים פעולה. למה לא? המדינה השתלטה על החברה ועל החינוך ואנחנו מתקשים לדמיין מציאות אחרת. המחנכים הרדיקלים נובחים והשיירה עוברת.

השיירה עוברת גם באשמת המחנכים הרדיקלים עצמם; הם הפסיקו להיות רדיקלים והחלו להתייחס לעמדות שלהם כמו לדוקטרינות. החינוך הרדיקלי הפך לדבר שנגדו הוא יצא: חינוך אינדוקטריני ודוגמטי. כל מחנך רדיקלי צבר חסידים והתבצר בעמדה שלו. צריך לחזור לנקודת המוצא הביקורתית, הספקנית, לומר כמו גרטרוד שטיין: "אין תשובה, לא הייתה תשובה ולא תהיה תשובה".

אחר כך, כך מספרים, היא הוסיפה: "טוב, אז אם אין תשובה, אז מה השאלה?"

זו אכן השאלה: מהי השאלה, או מהן השאלות, שראוי לשאול. צריך לשאול את השאלות הרציניות של חיינו ולא "שאלות למבחן" שיש עליהן "תשובה נכונה". אני

רוצה שתלמידים ומורים יפיקו מ"החומר" את השאלות עמוקות, הכואבות לעתים, שמצריכות התמודדות רצינית. לכן אני מפתח את התחום של תרפיה פילוסופית, שהיא ההפך מהפסיכולוגיה החיובית שמתפשטת בחיינו. אני לא רוצה לצאת מתוך האושר, שאין לו הגדרה מספקת, ולא רוצה אנשים שקמים בבוקר עם חיוך על השפתיים. צריך לצאת מתוך מצוקה, משבר, ספק; רק משם אפשר להשתנות ולהתפתח. אבל, אתה יודע, השיירה לא בדיוק עוברת. קשה אמנם לקחת את השיירה לכיוון אחר, אבל בהחלט אפשר לשבש את התנועה שלה על ידי מה שכינית מלחמת גרילה. רעיונות כמו חינוך דיאלוגי, חינוך החשיבה, חינוך טיפולי ועוד חודרים למערכת. יותר ויותר מורים־מחנכים שגדלו על רעיונות כאלה במכללות להוראה ובבתי הספר לחינוך פועלים בבית הספר כמו סוס טרויאני ושוברים דפוסים.

אני לא רואה שהמכללות להוראה ובתי הספר לחינוך באוניברסיטאות מגדלים סטודנטים על רעיונות רדיקליים. המוסדות לחינוך ולהכשרת מורים והמרצים שמלמדים שם קונפורמיים בדרך כלל. בשנות השבעים כמה מרצים באקדמיה התכסו קצת את מערכת החינוך. היום המרצים באקדמיה מפרסמים מחקרים.

הניסיון להפוך את המכללות להוראה לאוניברסיטאות והניסיון של בתי הספר לחינוך באוניברסיטאות להיות אוניברסיטאיים ככל האפשר הם טעות גדולה מאוד. הם מחזקים את הממד הדיסציפלינרי על חשבון הממד החינוכי. בשעתו, עוד לפני האקדמיזציה של החינוך, חינכנו באוניברסיטת חיפה מאות סטודנטים לחשיבה ולעשייה חינוכיות ברוח רדיקלית; פנינו לראש עיריית חיפה בהצעה להקים בית ספר חדש עם אותם סטודנטים ולעשות ניסוי. מרחו אותנו בכל מיני דרכים, והניסוי אפילו לא החל. היינו תמימים. היום לא תמצא בבית הספר לחינוך אנשים כמו סימון או פרנקנשטיין. למרצים לחינוך אין אמירה. הם מודדים סטיות תקן. או, לא נחנו לרגע. כמעט בכל שבוע זרקנו איזה דבר הגות או מחקר שהתסיס את המערכת. למשל?

למשל התנגדנו לבחינות הבגרות בחיבור; אמרנו שאין דרך מהימנה להעריך חיבורים. או חיברתי מאות חיבורים שבהם לקחתי קטעים מעמוס עז, מישעיהו ליבוביץ' ומכותבים



מחוננים אחרים והגשתי אותם לבדיקה. על חיבור בנוסח עוז קיבלנו הערות לתקן את התיאור, על חיבור ברוח ליבוביץ' קיבלנו הערות לתקן את ההיגיון. את זה העברנו לתקשורת ועשינו חגיגה. או למשל, עשיתי מחקר על הומור במערכת החינוך ומצאתי שאין שמערכת החינוך "רצינית" ו"כבדת ראש" ומדכאת כל גילוי של הומור ביחס לחיים. התקשורת יצאה בכותרות: "אדיר כהן: למורים אין חוש הומור" (למרות שלא

אנחנו מספידים את הימים הטובים שהיו, אבל אתה לא נשמע בעום או ממורמר. לא עברתי לפעול בחזיתות רבות וברובן אני רואה הצלחה.

בחזית אחת השקעת הרבה במיוחד – ביבליותרפיה. כאן ההצלחה מובהקת. בימים אלה

"בעיניי פיזה הוא מגדל עקום. השאיפה להצליח בבחינות הבינלאומיות ולהפוך את החינוך שלנו לחינוך סינגפורי היא הרסנית. אתה מכיר סופר סינגפורי?"

זה מה שטענתי. בערוץ היחיד בטלוויזיה ראינו אותי ובמהלך הריאיון המראיין שלף מכתב של מזכ"ל הסדרות המורים והקריא: "למורים בישראל יש חוש הומור".

התפשטה לאוניברסיטאות ולמכללות, והיא מכשירה אלפי סטודנטים. היא חדרה למשרד החינוך, לבתי ספר, לבתי חולים פסיכיאטריים, לטיפולים פרטניים ועוד. ייתכן שזו התרומה המובהקת ביותר שלי לחינוך ולטיפול.

איך הגעת לתחום הזה? אפשר לומר שנוכחתי לביבליותרפיה. בעליית הגג שלנו בראשון לציון אבי היה מקריא לי סיפורים וספרים בעברית ובאנגלית, שהיו לעתים הרבה מעבר להבנתי. אני שוכב לצדו על השטיח והוא מקריא לי, ילד בן חמש, את "רשומות מועדון הפיקוויקים" של דיקנס. שני הוריי הקריאו לי שירה אנגלית מגיל ארבע. עד היום אני זוכר בעל פה קטעים שלמים שהשפה והחריזה שלהם עשו עליי רושם גדול אך את תוכנם לא הבנתי. Life is but an empty dream של לונגפלו; מה ילד בן חמש עושה עם זה?

עושה ביבליותרפיה בגיל המישיב. נכון. זה בערך הגיל שבו התחלתי לכתוב על הנושא, כשלושים ספרים עד כה. התחום מאחד את כל התחומים שקרובים ללבי:

"כאשר ראיתי שהרעיונות הרדיקליים הממוקדים בהתפתחותו של היחיד אינם עוברים את מפתן הכיתה - בארצות הברית, בישראל ובמקומות אחרים - ויתרתי על התקווה לשינוי מערכתי כולל והתחלתי להלך בקטנות"

ספרות, פסיכולוגיה, פילוסופיה, חינוך וטיפול.

האם לביבליותרפיה יש אפקט תרפויטי כמו לפסיכותרפיה?

הפסיכותרפיה היא ריפוי בריבור. בביבליותרפיה אין דיבור ישיר אלא בתיווך של טקסט ספרותי שהמטופל בחר בו. אתה בוחר טקסטים, דמויות וסופרים שמהדהדים אותך וילוו אותך בהמשך הדרך. זה אפקטיבי מאוד.

ומה הביבליותרפיה תורמת להוראה? היא כלי חינוכי חזק מאוד. היא מוסיפה עומק לכל טקסט שנלמד בכיתה. מורה מלמדת את עקדת יצחק כהוכחה לאמונתו

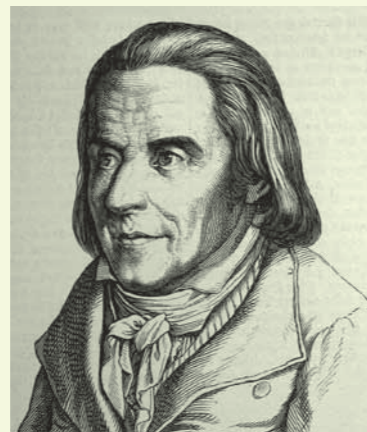
של אברהם. כך מקובל ללמד את הפרשה הזאת, אבל מנקודת מבט ביבליותרפית היא עשויה לקבל משמעויות מעניינות ועמוקות יותר. מנקודת המבט הזאת העיקר כאן הוא "אל תשלח ירך אל הנער", ולא "קח נא את בנך יחידך אשר אהבת...". הציווי הזה "קח נא" בא מזדון לבו של אברהם, בעוד שהציווי "אל תשלח ירך אל הנער" בא מאלוהים או ממצפוננו של אברהם. בביבליותרפיה כל טקסט שנלמד בכיתה הוא כתם ורשאך שעליו תלמידים משליכים את הדמיון הפרשני והתכנים הנפשיים שלהם. הביבליותרפיה פותחת את הראש ואת הלב. בעיקרו של דבר המסר של הביבליותרפיה

דומה לזה של החינוך הרדיקלי: בואו ניתן לרוח לפרוץ.

אם נתייחס לרשימת "המחנכים הגדולים" שלנו בגיליון זה, נראה שכולם חיפשו דרכים לתת לרוח לפרוץ, וכולם היו חתרנים, בלומר פעלו נגד החינוך ששלט בזמנם. החינוך ששלט בזמנם, כמו בזמננו, התעניין יותר בחומר מאשר ברוח ועסק בציווד התלמידים בכלים שיועילו להם ולחברה מבחינה כלכלית. החינוך השולט דוחק את המחנכים הגדולים לשוליים. אתה מצטרף לרשימה של אנשי חינוך שוליים מכל הדורות.

זו רשימה שכבוד רב הוא לי להצטרף אליה, אבל אני חושב שהחלוקה שאתה רומז אליה בין "חינוך רוח" ל"חינוך חומר" עלולה להזיק. לפני כמה עשרות שנים כולם ניסו לחקות את החינוך של יפן – "חינוך חומר" מובהק. ביפן ייצרו את סוני ואת טויוטה ואת קונן, וכל העולם הלך לחינוך היפני ללמוד את השיטות הטוטליטריות שלו. והנה אחרי כמה עשרות שנים הכלכלה היפנית מקרטעת, וחיהם של מיליוני יפנים ריקים. כך שחינוך הרוח טוב לא רק לרוח אלא גם לחומר.

"הייתי מוסיף את פסטלוצי"



פסטלוצי

כתביעות שונות. המסע הזה הסתיים רק כאשר ראש אגודת קורצ'אק בפולין הודיע שזה אכן היה האיש. ואגב, האיש אינו נופל מהדרמות המיתולוגיות שלו. להפך, הוא מעניין ומפעים עוד יותר. כך שאם אני עונה לך "קורצ'אק" זה לא מפני שהוא עונה על הקריטריונים שלך ל"מחנך גדול" ולא משום שהיה הפילוסוף הכי עמקן, אלא משום שעשה דברים נפלאים לפני ובתוך כל הוועה הזאת. אגב, להוציא אפלטון ודיואי, רוב המחנכים הגדולים לא היו פילוסופים, אלא מין קורצ'אקים כאלה שעשו דברים נפלאים.

זיקה מיוחדת יש לך למחנכים הרדיקלים של שנות השישים. ויותר מכולם לפול גודמן שכתב את Compulsory Mis-education ועוד דברים מרתקים, אך הוא הושחך ונשחך משום שהיה הומוסקסואל, כתב דברים קשים נגד האוניברסיטאות וכתב שירה. ■

היה אפשר לכתוב עליו מתוך היומנים שכתב באומץ ובייחוס אופייניים בגטו ורשה. אפשר היה לכתוב, וכך עשיתי, על הפחד הנורא שלו מפני מחלת הנפש שעברה במשפחתו, על המחלה שבה הרביק את אמו וממנה מתה, על הציאניד שהיה מוכן אצלו תמיד, על השתייה לשוכרה בלילות הנוראיים בגטו, על היחסים המורכבים עם סגניתו סטפניה וילצ'נסקה. כתבתי, למשל, כיצד הוא ירד מאנייה בנמל בארץ ישראל והוקף מיד בילדים ערבים רעבים. ילד אחד הרים סוכרייה שנפלה מפיו של קורצ'אק ומצץ אותה. קורצ'אק שאל

מדוע יהודים עשירים אינם קונים לערבים אדמות במקום אחר ומאפשרים להם לחיות חיים אנושיים. אגב, לאחר קריאה בספרי הכריז רחבעם זאבי, המכונה גנדי, כי "קורצ'אק היה הטרנספריסט הראשון". איזו הבנת נקרא מטופשת! הרי אצל קורצ'אק המניע היה הומני ולא לאומני. מכל מקום חסידי קורצ'אק התנפלו עליי ואיימו

"המחנכים הכי גדולים?"

אפלטון הוא ללא ספק הדמות החשובה ביותר בתולדות החינוך. "כל הפילוסופיה כולה", כפי שהעיר ווייטהד, וזה חל גם על הפרוגיה, "אינה אלא הערות שוליים לאפלטון". מבחינת החינוך המודרני, ג'ון דיואי הוא ללא ספק הפילוסוף הגדול ביותר, וכל מחשבת החינוך שבאה אחריו אינה אלא הערות שוליים לדיואי.

ומי בגיליון הזה קרוב ביותר ללבך?

יאנוש קורצ'אק, שעליו כתבתי ארבעה ספרים, הוא אהבתי הגדולה. בהבדל משני "הכי גדולים", אפלטון ודיואי, הוא לא היה פילוסוף שיטתי של חינוך; הוא היה איש שכולו חינוך. תחילה כתבתי שני ספרים שהם שיר תהילה לקורצ'אק, והם התקבלו היטב, אבל הספר השלישי, שאותו כתבתי לפני 14 שנה באנגלית ובעברית – בעברית הוא נקרא "להיות שמש, להיות אור: החינוך כאהבה – דוגמתו של יאנוש קורצ'אק" [הוצאת את, 1988] – עורר מהומה. מדוע? משום שעקב נסיבות חייו ומותו הפך קורצ'אק לקדוש, אך לפני שנים אחדות נמצא ארכיון שלו ובו חומרים חדשים המאפשרים לכתוב עליו כאדם. עד כה נכתב עליו מפי תלמידיו המערערים, ועתה

הגיליון הזה של "הד החינוך" מוקדש ל"מחנכים גדולים" – מחנכים שפיתחו השקפת עולם חינוכית מקורית ועמוקה והשפיעו על מחשבת החינוך ועל העשייה החינוכית. מה דעתך על רשימות כאלה של "גדולים"?

רשימות של "גדולים" בתחום כזה או אחר הן מטבען אישיות מאוד; מנקודת מבטו של הרושם – כל רושם ורשימתו, וטוב שכך. אין לי דבר נגד רשימות של "מחנכים גדולים" או "גדולים" אחרים, בתנאי שמכירים בכך שהן תמיד ובהכרח בעיניו של הרושם.

את מי היית מוסיף לגיליון שלנו?

לי חסר, למשל, המחנך השווייצרי יוהאן היינריך פסטלוצי (1746–1827). הוא היה "מחנך גדול" גם מבחינת הקריטריונים שמנית וגם משום שהוא גדול לפי טעמי שלי. כתבתי עליו יותר מספר אחד, וכתבתי עליו גם משום שהיה חשוב למורים שלמדתי אצלו – מרטין בובר וארנסט סימון. סימון כתב עליו ספר חשוב. חסרים לי ברשימה שלכם אנשים נוספים שכתבתי עליהם, למשל אריך פרום וברטרנד ראסל.

ואם צריך לדרג, ובעידן הרייטינג צריך לדרג, מי לדעתך